

מפגש מס' 43

## דף למנחה

ספר מלכים ב פרקים י"ב - ט"ז

### תוכן הפרקים שנלמדו השבוע



**פרק י"ב** - מלכות יהואש ביהודה, ובדק הבית

**פרק י"ג** - מלכות יהואחז ויהואש בישראל; נבואת אלישע לפני מותו

**פרק י"ד** - מלכות אמציה ביהודה ומלכות ירבעם השני בישראל

**פרק ט"ו** - מלכות עוזיהו ביהודה; מלכי ישראל האחרונים.

**פרק ט"ז** - מלכות אחז ביהודה

השבוע למדנו על יהואש אמציה ועוזיה מלכי יהודה, ובמקביל למדנו על המשכו של בית יהוא. בית יהוא הוא בית המלוכה היציב האחרון בממלכת ישראל, אשר החזיק מעמד חמשה דורות: יהוא - יהואחז - יואש - ירבעם - זכריה. (על ההישגים החשובים של בית יהוא ראה [בדפים מתוך חוברת ההדרכה לספר מלכים ב](#), בהוצאת תבונות, מכללת הרצוג). בימי ירבעם בן יהואש (ירבעם השני), הגיעה מלכות ישראל לשיא מבחינת גודלה. המלך ירבעם המשיך במלחמות עם ארם, שהתחיל בהן יואש אביו, ומגמתן הייתה לשחרר את חבל עבר הירדן מהשלטון הארמי. מן הפסוקים במלכים ב' ([י"ד, כה](#)) ניתן להבין שישראל הרחיבה את גבולה עד לבוא-חמת בצפון ועד לנחל הערבה בדרום (על כיבושי ירבעם ומשמעותם ראו ב[מאמרו של פרופ' אברהם גרוסמן](#)).

### הקדמה



חלקו המרכזי והגדול של ספר מלכים משלב את קורותיהן של ממלכת ישראל וממלכת יהודה, מפיצול הממלכה עד חורבן שומרון וגלות עשרת השבטים (מל"א י"ב עד מל"ב י"ז). סיפורי המלכים מתאפיינים בנוסחא קבועה המציגה את שם המלך וייחוסו, שנות מלכותו, הערכה דתית של המלך, סיכום מלכותו, ותיאור מותו. הנוסחא נשמעת פחות או יותר כך: "בשנת... מלך... ויעש הרע/הישר בעיני ה'... וישכב עם אבותיו/וימות וימלוך... תחתיו". לעתים הכתוב מסתפק בנוסחא הקבועה, אולם לגבי חלק מהמלכים ישנה הרחבה של סיפורים. בחלק המרכזי של הספר מופיעים כשלושים סיפורים. מעניין לשים לב שרק **שלושה** סיפורים קצרים עוסקים בקורות ממלכת יהודה לבדה (מרד יהוידע (י"א); בדק הבית של יהואש (י"ב); השינויים שעשה אחז במקדש (ט"ז)), ולעומת זאת **עשרים ושלושה** סיפורים עוסקים בממלכת ישראל.

### שאלה לדין:



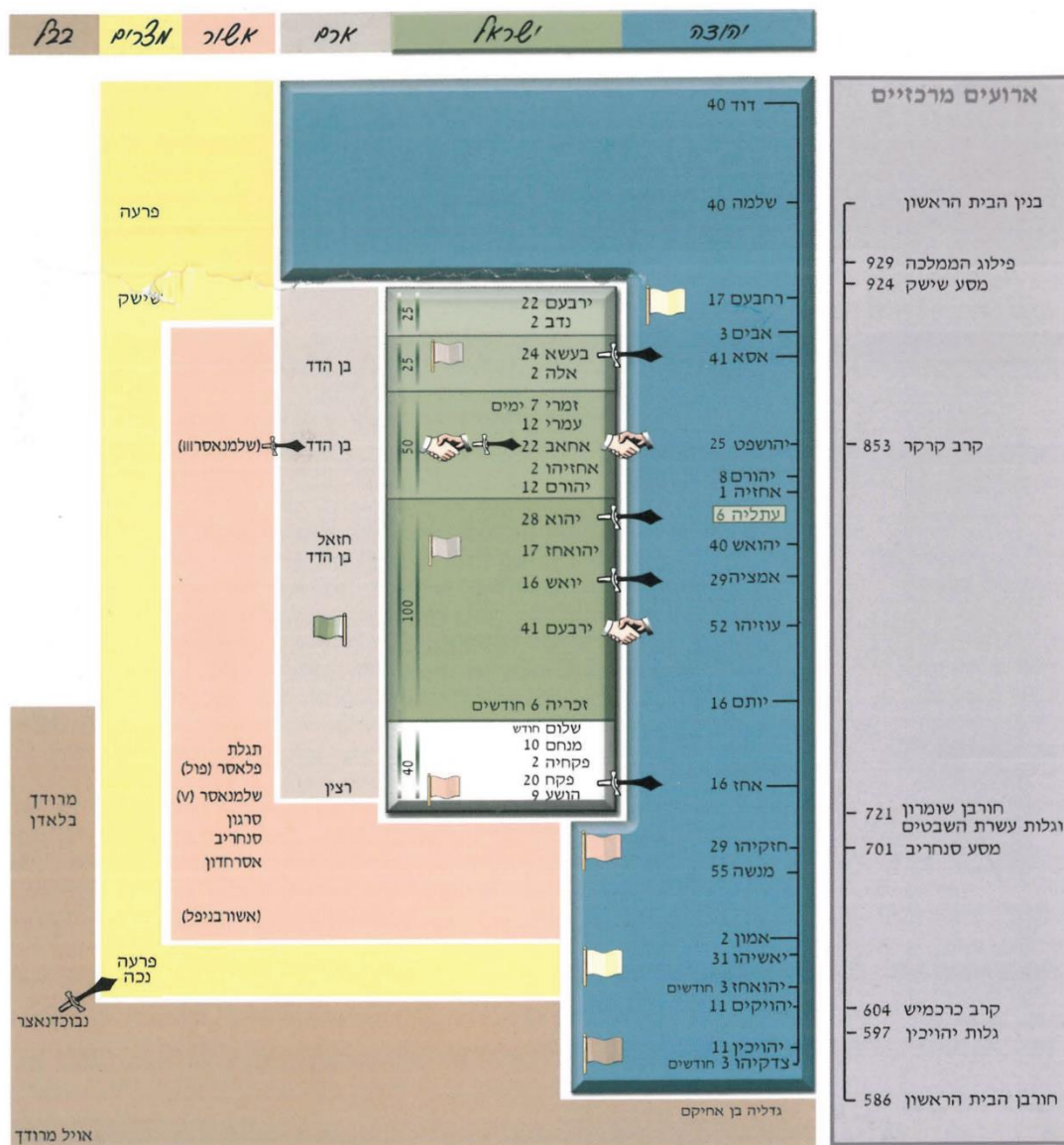
מה בא ספר מלכים ללמדנו? מה עיקרו של הסיפור? ומדוע קורות ממלכת ישראל מתוארות בספר מלכים בצורה נרחבת הרבה יותר מממלכת יהודה?  
על שאלה זו ננסה לענות בהמשך, בלימוד המעמיק בשיעור זה.

בממלכת יהודה שולט באופן רציף (כמעט לחלוטין) בית דוד. לעומת זאת, ממלכת ישראל, לכל אורך שנות קיומה, התאפיינה בחוסר יציבות ובחילופי שלטון. תופעה זו מחריפה לאחר מותו של ירבעם השני. בתקופה קצרה מאד ממלכת ישראל הולכת ומתדרדרת במהירות, ואנו קוראים על סדרה של חילופי שלטון מהירים, המלווים במרידות, מהפכות ורציחות פוליטיות, אשר מדרדרות את ממלכת ישראל לשפל עד לסופה המר -

חורבן שומרון בידי אשור וגלות עשרת השבטים (פרק י"ז). הסיבה לחילופי השלטון הרבים בממלכת ישראל אשר הביאו עד לחורבן הממלכה, היתה חטאיהם, אשר הרחיקו אותם מה' (על מלכי ישראל האחרונים, ראה [בדפים מתוך חוברת ההדרכה לספר מלכים ב](#), בהוצאת תבונות, מכללת הרצוג).

בתרשים הבא תוכלו לראות סיכום של מלכי ישראל ויהודה, והמעצמות השולטות בכל תקופה. שימו לב לעובדה שבממלכת יהודה מדובר בבית מלוכה אחד, בית דוד, ואילו בממלכת ישראל בית המלוכה מתחלף תדיר. חילוף בית מלוכה מסומן בתרשים בקו מפריד.

התרשים לקוח מתוך [חוברת ההדרכה לספר מלכים ב](#), בהוצאת תבונות, מכללת הרצוג



מאפיין נוסף של ממלכת ישראל הוא פעילות רבה מאד של נביאים, שסיפוריהם מתוארים בהרחבה בספר מלכים. שיעורנו יתמקד בנושא זה ובמשמעותו. השיעור מבוסס על [מאמריו של הרב אלחנן סמט](#).

## לימוד מעמיק ממלכת ישראל וסיפורי הנביאים



כל הסיפורים העוסקים בממלכת ישראל קשורים בדמותו של נביא. ברובם של סיפורים אלו הנביא משמש כדמות ראשית ובמיעוטם - דמותו של הנביא חופפת על הסיפור בדרך כלשהי, אף אם איננו דמות ראשית. לעומת זאת, בסיפורים העוסקים בממלכת יהודה - אין כל מעורבות נבואית.

שמותיהם של שישה נביאים נזכרים בסיפורי קורות ממלכת ישראל: אחיה השילוני (מל"א י"א; י"ד); יהוא בן חנני (מל"א ט"ו); אליהו (מל"א י"ז-כ"א; מל"ב א-ב'); מיכיהו בן ימלה (מל"א כ"ב); אלישע (מל"ב ב-ט'; י"ג); יונה בן אמתי (מל"ב, י"ד).

לעומת זאת, בקורות ממלכת יהודה נזכר שמו של נביא אחד בלבד (בפרקים המרכזיים של הספר (מל"א י"ב עד מל"ב י"ז), בהם יש תיאור מקביל של ממלכת יהודה וממלכת ישראל), שניבא פעם אחת מיד עם התפלגותה של הממלכה: שמעיה איש הא-לוהים, אשר הניא את רחבעם מלצאת למלחמה כדי להשיב לעצמו את המלוכה על שבטי ישראל הפורשים (מל"א י"ב, כב-כד). לעומת זאת, כל הסיפורים העוסקים בממלכת יהודה לבדה קשורים למקדש. (אמנם, מעניין לשים לב, שבסיפורים האחרונים של ספר מלכים, לאחר חורבן ממלכת ישראל, בהם מתוארת ממלכת יהודה לבדה, נזכרים הנביאים ישעיהו וחולדה)

אם כן, בחלק המרכזי והגדול של ספר מלכים מתבלטת הבחנה בין שני סוגי סיפורים: אלו העוסקים בקורות ממלכת ישראל, התופסים את רובו הגדול של החלק הזה בספרנו, והם כולם 'סיפורי נביאים' - סיפורים על פעולותיהם של נביאים שונים בישראל; ולעומתם הסיפורים המועטים העוסקים בקורות ממלכת יהודה והקשורים כולם למקדש בירושלים.

המכנה המשותף בין סיפורי שתי הממלכות הוא שאין שום סיפור המספר את קורות אחת משתי הממלכות באופן 'נקי' לשם עצמה, בלא קשר לנביא כלשהו או למקדש. אמנם, על פי שמו של הספר ניתן היה לחשוב שבמוקדו מצויה ההווה הפוליטית של תקופת המלוכה: שמותיהם של המלכים ותיאור מעשיהם; חילופי השושלות בממלכת ישראל; הזיקה ההדדית בין שתי הממלכות האחרות והיחסים של שתיהן עם עמים אחרים; מלחמות; כיבושים וכיוצא באלו - נושאים פוליטיים שיש להם חשיבות בכתיבת ההיסטוריה. ואכן, נושאים אלו נידונים במידה מועטה או רבה בסיפורי של ספרנו, ובייחוד ב'פסקאות הקבועות' שבו, המוקדשות לכל אחד מן המלכים.

אולם, ספר מלכים, כמו גם שאר ספרי הנביאים, אינו ספר היסטוריוגרפי במונח הרגיל. ההיסטוריה הנכתבת בו היא כזו שיש בה נוכחות של הא-ל, ונוכחות זו משנה את אופיה של ההיסטוריה באופן מהותי. נוכחות זו של הא-ל אין משמעה רק בזאת שהוא משגיח על מעשי בני האדם ונותן להם גמול צודק. נוכחותו בהיסטוריה, נוכחות ממשיית ופעילה היא.

הערוץ הבסיסי ביותר שבאמצעותו מתממשת נוכחות ה' בישראל הוא כמובן באמצעות המשכן והמקדש. ההיסטוריה של ממלכת יהודה כרוכה תדיר ביחסם של המלך והעם אל נוכחות ה' בקרבם, יחס המתבטא במעמדו של המקדש. המקדש הוא 'נייר הלקמוס' להתנהגותם של אלו: כשהם מכבדים את נוכחות ה' בקרבם במקדשו, הם זוכים לתקופת שגשוג ולישיבת המקדש בקרבם לבטח; כשהם פוגעים בנוכחות ה' בקרבם, מתבטא הדבר בהתרוקנות המקדש מאוצרות בית ה' ולעתים אף בנזקים חמורים יותר המתבטאים בכלי בית ה' ובסדריו.

חטאה הגדול של ממלכת ישראל, מאז ירבעם, המלך הראשון, ועד לחורבנה בימי הושע בן אלה, המלך האחרון, היה בעזיבת מקדש ה' בירושלים, ובייסוד פולחן במות אלטרנטיבי, פרי יזמתו האנושית של ירבעם, בבית אל ובדן (מל"א, י"ב, כח-לג). במרכז הפולחן החדש עמדו שני העגלים שהושמו בשני המקדשים הללו. אף שהפולחן

שנעשה בהם היה לה' א-לוהי ישראל, נוכחותו של ה' במקדשי העגלים לא באה בחשבון. מקדשים אלו נעשו ביזמה אנושית כדי לקעקע את מעמדו של המקדש, והם נועדו לפלג את העם גם מבחינה דתית. במעשה זה התנתקה ממלכת ישראל מן המוקד המייצג את נוכחות ה' בקיומם הלאומי-ההיסטורי של ישראל - המקדש.

האם יוותר ה' על נוכחותו בהיסטוריה המתקמת בממלכת ישראל? האם יפקיר את רוב עמו לקיום חיים מדיניים לאומיים נטולי א-ל? באיזה אופן יוכל הא-ל לממש את שותפותו ומעורבותו בחיי עמו?

הפתרון שנמצא לבעיה זאת הוא בקיומם של נביאי ה' בקרב ישראל. נוכחות ה' בהיסטוריה של ממלכת ישראל תיעשה אפוא באמצעות שלוחיו האנושיים - הנביאים. הזכרנו את שמותיהם של שישה נביאים שפעלו בממלכת ישראל ברצף החל מראשיתה (אחיה השילוני) ועד קרוב לאחריתה (יונה בן אמתי). בדור האחרון לקיומה פעלו בממלכת ישראל הנביאים הושע ועמוס, אף ששם לא נזכר בספר מלכים. אך מלבד הנביאים נקובי השם שמעשיהם ודבריהם מובאים במקרא, פעלו בממלכת ישראל גם חבורות 'בני הנביאים' - תלמידי הנביאים הגדולים שהוכשרו לנבואה ומקרבם צמחו הנביאים הבאים. אנו שומעים עליהם כבדרך אגב בימי אליהו (אלו הם כנראה מאה הנביאים שהסתיר עובדיהו מפני איזבל - מל"א י"ח, ד), ומסיפור עלות אליהו בסערה השמים (מל"ב ב') מתברר שחבורות אלה היו מפוזרות בערי הארץ השונות. אף בכמה מן הסיפורים על אלישע נידון היחס בינו לבין בני הנביאים תלמידיו. נראה כי בממלכת ישראל התקיימה אפוא פעילות נרחבת של עיסוק בנבואה.

כשם שבממלכת יהודה נבחנו המלכים ביחסם אל המקדש, כך בממלכת ישראל נבחנו המלכים ביחסם אל הנביאים שפעלו מולם. וכשם שבממלכת יהודה שימשו המקדש ואוצרותיו אמצעי לענישת המלכים החוטאים, כך בממלכת ישראל שימשו הנביאים לאותה מטרה - להודיע את עונש המלכים החוטאים ולעתים אף לגזור עונש זה מדעתם.

## שאלה למחשבה:



באיזו דרך נוכחות ה' משמעותית יותר - במקדש או בנבואה?

למקדש יש יתרון בהיותו מרכז רוחני משמעותי המאחד את העם סביבו, מדגיש את נוכחות שכינת ה' בקרב העם, מבהיר מהי עבודת ה' הראויה, וממסד אותה בצורה ברורה. יחד עם זאת, ניתן לראות בנכחות הנבואית כמה יתרונות על פני הנוכחות המקדשית:

ראשית, נוכחות ה' במקדשו נוכחות סטטית היא, ואילו הנוכחות הא-לוהית באמצעות נביאים, מחמת עצם היותם בני אדם, היא נוכחות דרמטית, דינמית, עתירת מעשים ודיבורים. כתוצאה מכך, יחסי הגומלין שבין המלכים בממלכת ישראל ובין הנביאים שפעלו מולם הם מלאי מתח, פעילות ועניין, ועל כן הם עומדים במרכזם של סיפורים רבים בספרנו. קונפליקט בין בני אדם הוא נושאם של רוב הסיפורים במקרא ובספרות בכלל, מה שאין כן היחסים שבין אדם ל'מקום' - אף אם מקום זה הוא בית אלוהים ושער השמים. לפיכך מעטים הם הסיפורים על מלכי יהודה ויחסם אל מקדש ה', ורבים מאוד הסיפורים על מלכי ישראל ויחסם אל נביאי ה'. (בכך ענינו על השאלה הראשונה - מדוע הסיפורים על ממלכת ישראל רבים יותר מהסיפורים על ממלכת יהודה).

שנית, הנוכחות הדובבת של נביאי ה' בממלכת ישראל משמשת לעתים להשמעת דבר ה', המיועד לכוון ישירות את ההיסטוריה בצמתים שונים שאליהם היא מגיעה. מבחנם של מלכי ישראל המצויים באותם צמתים הוא במידת היענותם לדבר ה' הזה. אין לכך מקבילה בממלכת יהודה באותה תקופה: נוכחות ה' במקדשו, אין בה כדי להדריך ולכוון באופן כה מפורש את מלכי יהודה בצמתים שאליהם הם נקלעים. (רק עם הופעת הנביאים הנואמים ביהודה - ישעיהו ומיכה והבאים אחריהם, אנו מוצאים כי דבר ה' שבפיהם נועד לעתים לכוון את מלכי יהודה בהתנהלותם).

שלישית, הנביאים הגדולים שפעלו בממלכת ישראל בתקופה הנידונה נהנו מחופש פעולה רב מצד שולחם. על פעולות רבות שפעלו כלל לא נצטוו הנביאים הללו מפי ה', אלא פעלו מיזמתם על פי שיקול דעתם. תופעה זו מכניסה גורם נוסף של מתח לסיפורים אודות הנביאים: האם ה' מסכים עם כל פעולה של הנביא? האם יש מקרים שבהם הוא מסתייג ממנה? האם הסיפור אודות הנביא ופעולתו הוא סיפור שבח, או שמא סיפור שיש בו ביקורת על הנביא? מתיחות כזאת אינה קיימת בממלכת יהודה, שבה הנוכחות הא-לוהית אינה נעשית באמצעות נביאים שהם בני אדם בעלי בחירה, אלא באמצעות קיומו של המקדש.

נמצא כי ניתוקה של ממלכת ישראל ממקדש ה' בירושלים, אף שהעמיד אותה במעמד נחות לעומת ממלכת יהודה שבמרכזה היה המקדש, העניק לה מעלה מסוימת על פני אחותה: הנוכחות הא-לוהית בקרבה באמצעות נביאים שהם בני אדם.

## שאלה למחשבה



כיום, כאשר אין לנו מקדש ואין נבואה, כיצד מתבטאת נוכחות ה' בחיינו?

## סיכום



ממלכת ישראל מתוארת בהרחבה בספר מלכים, ומתאפיינת בשלושה דברים: א. חילופי שלטון תכופים; ב. ניתוק מעבודת ה' במקדש; ג. פעילות אינטנסיבית של נביאים. ממלכת ישראל אמנם התרחקה מהמקדש בעקבות עבודת העגלים שהונהגה בידי ירבעם, והעבודה הזרה שפשתה בישראל (בעיקר בימי אחאב), אולם, למרות זאת הקשר בין ה' לממלכת ישראל לא נותק, והוא התבצע בעזרת הנביאים הרבים שקמו לישראל. ספר מלכים, כספר שמתאר תיאולוגיה ולא היסטוריה, מתאר ברובו כיצד נשמר הקשר בין עם ישראל לה': בממלכת יהודה - ע"י המקדש, ובממלכת ישראל - ע"י הנביאים. בשל כך, נותרו סיפורים רבים על ממלכת ישראל, המתארים את פעולת הנביאים ואת הקשר ביניהם לבין המלכים.

## להרחבה



[מתן על הפרק - דפי לימוד למלכים ב פרק יג-יד](#)

[מתן על הפרק - דפי לימוד למלכים ב פרק טו-טז](#)

[שיעור מאת הרב מנשה וינר על המשמעות הרוחנית של סוף ממלכת ישראל](#)

[סרטון קצר מאת דוד נתיב על הרצחנות כסוף דרכה של ממלכת ישראל](#)

[שיעור קצר מאת הרב ד"ר בני לאו על מלכי ישראל האחרונים](#)

[שיעור מאת ד"ר טובה גנזל על הנוסחאות הקבועות בספר מלכים ועל המרכז הרוחני של הממלכות](#)

## הקדמה לקראת השבוע הבא



בשיעור הבא נלמד על סופה של ממלכת יהודה, וחורבן המקדש.